

Եթէ մէկն ուզենայ մեզ դէմ դնել սուրբ Գրոց խօսքին համար՝ յորում Բաբել խառնակութիւն կը նշանակէ, ամենեւին արժէք մը չունի. դաղափարական (ideografico) նշաններն որք կը ծառայեն խօսքերը գրելու, կը հաստատեն ընդհակառակն թէ կը նշանակէ՝ Դոռն իյուռ. այսինքն Աստուծոյ :

Բաբել բառը եթէ առնենք իբրեւ խառնակութիւն, կը պատասխանէ հմտաբար Օրբերդ. այս առարկութեան, բացարձակ կերպով քաղդէական լեզուէն կ'ենէ, և հակառակ է այս եբրայական լեզուի օրինաց. վասն զի այն լեզուին մասնաւոր յատկութիւն մ'է կրկնել աւալին արմատական բաղաձայնը : Ուստի և յասորա. քաղդէական լեզուս խառնակութիւն նշանակելու համար պէտք է ըսել Բաբ. քնդ կամ Բիքքիդ. և յիրաւի Բիքքիդ այս լեզուին գործածութեան մէջ կը նշանակէ խառնուրդ, խառնակութիւն — մինչդեռ յեբրայականն պէտք է կազմել քիլքալ կամ քիլքռլ. և յիրաւի քիլքռլ րաբունական ճշգրտութեամբ լսել է խառնակութիւն : Ուստի պէտք է զուրցնել որ քաղդէացի ծագմամբ այս բառը՝ Մովսէս կը ճաննար զայն՝ Աբրահամեանց Գաղղէաստանէն բերած աւանդութեամբ, և թէ այս բառս ծագեցաւ նոյն իսկ լեզուաց խառնակութեան միջոց. ուստի կ'ենթադրուի որ սա իսկ տուաւ ծագումն Բաբելոն քաղաքին, որ և համաձայն է սուրբ Գրոց :

ՈՒՐ ԷՐ ԵՐԿՐԱՒՈՐ ԴԻՍԽՆ

ՈՒՐ էր երկրաւոր գրախտն : Խնդիր մ'է այս որ ոչ միայն հաւատացելոց հետաքրքրութիւնը կը շարժէ, այլ և բանաւորականաց, որ ի ձեռն իրենց ուսմանց կը ջանան խօսիլ մարդուս սկզբնական ծագման վրայ՝ ըստ Աստուածաշնչի. և եթէ եղածին չեն հաւատար, սակայն չեն արհամարհեր պատմութեան հարազատ իմաստը գտնելու : Մեզ ալ կարելի է հոս համառօտիւ տեսութիւն մ'ընել, վասն զի այս խնդիրս լուծելու համար բնական գիտութիւնքն մեծապէս նպաստամատոյց են :

Դնենք հոս Խնդրոց Բ գլխոյն խօսքերն, յորում կը նկարագրէ աւալին մարդոյն բնակարանը .

« Եւ տնկեաց Աստուած զգրախտն յեղեմ ընդ արեւելս, և եդ անդ զմարդն զոր ստեղծ : Եւ բուսոյց Աստուած յերկրէ զամենայն ծառ գեղեցիկ ի տեսանել և քաղցր ի կերակուր, և զծառն կենաց ի մէջ գրախտին, և զծառն գիտելոյ զգիտութիւն բարոյ և շարի : Եւ գեա

եւանէր յեղեմայ ռուգանել զգրախտն . և անտի բաժանի ի չորս առաջս : Անուն միումն փխտիմ . նա է որ պատէ զամենայն երկիրն եւ լիլատայ , անդ ուր ոսկին է , և ոսկի երկրին այնորիկ աղնիւ . և անդ է սուտակն և ակն գահանակ , եւ անուն գետոյն երկրորդի Գեհոն . նա պատէ զամենայն երկիրն եթովպացոյ , եւ գետն երրորդ՝ Տիգրիս , նա է որ երթայ յանգիման Ասորեստանի : Իւ գետն չորրորդ իփրատէս :

Այս ամենայն պէտք էր պայծառ ըլլալ Մովսէսի ժամանակ , որ Հրէից համար գրելով զայս , կ'ենթադրէ յայտնապէս որ իրենք՝ կամ գէթ ուսեալքն իրենց մէջ , պայծառ տեղեկութիւն մ'ունէին իւր անուանած երկիրներուն և յիշած բերոց և գետոց վրայ . և մասնաւորապէս իփրատայ վրայ , իբր այն գետոց մէջէն գլխաւորն և հոչակեալն , եւ այս տեղեկութիւնն աւելի ժողովրդական և ճիշդ պիտի հանդիսանար քիչ ատենէն , այսինքն երբ իսրայելեան ժողովուրդը՝ որ մինչև այն ատեն Եգիպտոս կը գտնուէր , պիտի մտնէր ի խոստացեալ երկիրն :

Բայց դարեւ անշնելով՝ անուանց և պարագայից համեմատութիւնն այնչափ խաւարեալ է , որ իբր առաջին կարծիք զնելով , շատորքն համարեցան թէ ջնջեց Աստուած երկրաւոր Դրախտը յետ նախածնողացն մեղաց , և տեղն բոլորովին կերպարանափոխ ըրաւ ի ձեռն ջրհեղեղի և ամբարձմամբ լեռանց , և փոխելով ոչ միայն զընթացս գետոց այլ և անոնց ակունքը : Այս կարծեացս պաշտպան եւ զաւ Մարտինոս Լուտեր , և յետ իրեն Գլեբիկոս և շատ բողոքականք , Բայց այս կարծեացս ստուծիւնը ցուցնելու համար բաւական է դիտել որ Մովսէս ամենեւին նշան մը չի տար այս տեղագիտութեանս , մանաւանդ թէ իբր նոյն մնացած կը նկարագրէ գետերն , ուստի չէինք կրնար ըմբռնել ոչ միայն եթէ իրենց չրջանն աւելի կամ նշաւ փոխած ըլլային , որ ընդհանրապէս կը հանդիպի . այլ նաև եթէ աղբերքն ալ փոխուած ըլլային : Այլ է ըսել , թէ յետ մերժելու ըզմարդն երկրաւոր Դրախտէն , և դադրելով առանձին Տեսչութիւնն որով Աստուած կարգադրեր էր և կը պահպանէր այս գեղեցկազարդ տեղս , անսպասեցաւ այն . և դարձեալ փոփոխութիւն բերած ըլլայ մարդկային ձեռաց մշակութիւնն , և այլ ևս նախկին գրախտին ձևն պահած չըլլայ . բայց Մովսէսի նշանակածներովն յայտնի կը տեսնուի որ տեղւոյն բնական տեղագրութիւնն նոյն մնացած է ըստ էական մասանց :

Դժուարութիւնն ուրեմն կը մնայ լաւ ճանշնալ տուած նշաններն , որոնք յիրաւի Մովսէսի ժամանակ պայծառ՝ Բայց յետոյ այնչափ երկդիմի եղան , որ հմուտք 'ի խնդրի ելելով երկրաւոր Դրախտին այս աղօտ լուսոփս , բոլորովին օտար ի միմեանց երկիրներու մէջ զրին զայն : Խնդրոյն ճշմարիտ կապն և անստուգութեան աղբիւր

ըրն կրնանք ըսել թէ անգիրտութիւնն է այն կրկին գետոց, որոնց անուն կու տայ փխտօն և Գեհնոն. վասն զի Տիգրիսի և Եփրատայ համար բանաւոր երկրաւորութիւն մը չէ հնար, ինչ գետ էր ուրեմն փխտօն, Յովսեփոս հիմնեալ Բաբելոնեաց մեկնութեանց վրայ, կը համարի թէ Հնդկաստանի գետ մը պէտք է ըլլայ. և բազում հմուտք ալ հետևող եղան այս կարծեաց, ոմն համարելով զԳանգէս և այլ ոմն զԻնդոս և այլք ալ ուրիշ գետերնոյն տեղեաց. իւր յիշաւի երբ Մովսէս կ'ըսէ թէ փխտօն պատէ գերկիրն Եւրաթայ, թէպէտ չկայ օրինակ մը որ Հնդկաստան այս անուամբ կոչուած ըլլայ բնաւ, այսու հանգերձ ըստ իրենց կարծեաց պայծառ կը տեսնուի նոյն տեղւոյն բերքերն յիշատակելով, այն է ոսկին, սուտակն և յարգի քարն դասանակ, իսկ Գեհնոնին համար կը հաստատեն նոյն հեղինակներն թէ Նեղոս գետն է այն, և կը կարծեն իբր հաստատութիւն այն առանձին յատկութեանն՝ զոր Մովսէս կ'ըսէ թէ կը պատէ զամենայն երկիրն Եթովպացոց:

Ընդդէմ այս առաջին մեկնութեան մէկէն ամենուն մօտաց մէջ կը ծագին ամենածանր դժուարութիւններ, եւ առաջինն նոյն իսկ ի բնագրէն. որ կ'ըսէ թէ Դրախտին չորս գետերն կը բաժնուէին մէկ գետէ. Արգ ինչպէս կարելի է գետէ մը միայն առաջ բերել՝ հանգերձ Տիգրիսի և Եփրատ գետերով, Հնդկաստանի գետերէն մէկն և յետոյ զՆեղոս: Պէտք էր դժուարին ըլլալ նաև Յովսեփոսի փառաբանի, որ կը նոյնացնէր Եգիպտոս մեծ գետն՝ Ուկիլանու մեծ գետին հետ, որ ըստ Հոմերի երկրիս չորս կողմն կը շրջի: Զխօսինք նաև գետնափոր հաղորդակցութեանց զօրութեան վրայ, որոնք կրնային ըստ հին մեկնելաց ոմանց, այն իրարմէ հեռաւոր գետերն ի միասին կցորդել: Բայց պէտք չէ մոռնալ, որ Մովսէս երկրաւոր Դրախտն նկարագրելու ատեն, թէպէտ տեղն կ'որոշէ, բայց այնպիսի կարգաւորեալ գծերով ոչ կը նկարագրէ և ոչ կը սահմանէ. իսկ երբ ընտան և այլք պատմութեան կապն կը հատանեն ենթադրելով թէ Մովսէս աշխարհագրութիւն չէր գիտեր, որով զՀնդկաստան փոխադրեց մինչև երկու քայլ եփրատէն անգր, և բոլսեցուց նոյն աղբիւրէն զԵփրատ՝ որ կ'երթայ դէպ ի հարաւակողմն Հայոց, և զՆեղոսն որ կ'իջնէ դէպ յարևմուտս Եթովպիոյ. այնպիսի այլանդակ կարծիքներնոյն իսկ բանաւորականաց մէջէն կը գտնեն իրենց արժանաւոր պատասխաններն: Տէրից (փրեգ.) կը ծաղրէ իրաւամբ այն կարծիքն որ զերկրաւոր Դրախտն կը դնէ Հնդկաստանի մէջ այս կամ այն ինչ տեղն. ըստ Բանանի և Մասբերոյի՝ Բամիրի բարձրաւանդակին վրայ. իսկ ըստ Հերտերի՝ Գաշմիրի մէջ. կամ ըստ Վէլհալդենի՝ աւելի հեռու դէպ յԱրևելս. կամ ըստ Պերթոյի այլ աւելի հեռու դէպ յԱրևմուտս ի վերջին ծայր երկրի դէպ ի հիւսիս: Այս ամենայն բանագաղուշանաց միակ հիմն է ձրի ենթադրութիւն մը, ըստ որում մարդկային ազգին ա-

ռաջին սերունդն կ'ուզեն այս հեղինակներս հաստատել ի Հնդկաստան, և թէ ի Հնդկաստանէ եկած է Հրէից մէջ եղած աւանդութիւնն նկատմամբ մարդու ծագման:

Եւ ոչ դարձեալ պէտք է զեւիլաթ Հնդկաստանի՝ նոյնացնել ոսկւոյ, սուտակի և դահանակի յիշատակութեան պատճառաւ: Վասն զի նկատմամբ ոսկւոյն՝ կ'ըսենք որ այլ և այլ ժամանակ այլ և այլ երկիրներէ ոսկի հանած, և այլ հանքեր գտած և ամենահարուստ հանքեր ալ ապառած են, այսպէս ահա կարելի էր որ Մովսիսի ժամանակ եփրատայ մերձաւոր տեղէ մը ոսկի հանէին: Ինչպէս ըստ Պիւտիոսի՝ Սիսուանէ մեծայարգ պատուական քարեր կը հանէին, որ կրնան ըլլալ սուտակն և դահանակն:

Իսկ նկատմամբ եթովպիոյ՝ յորում կ'ընթանայ Գեհոն գետն ըստ բանից Մովսիսի, ամէնքն գիտեն արդ թէ եթովպացիք կամ Գուշանք ոչ միայն այժմեան եթովպիոյ մէջ բնակութիւն հաստատելու էին, այլ նաև այն երկրէն գուրս Ասիոյ գաւառաց մէջ ալ տարածուելու էին նոյն անունն պահելով:

Ով որ առանց աւելորդապաշտ կարծեաց կ'ընթեռնու Մովսիսի պատմութիւնը, կ'ըմբռնէ անդէն և անդ թէ Դրախտին չորս գետերն չէ հնար բաժնել հարկւրաւոր մղոն հեռաւորութեամբ ի միմեանց: Վասն զի ամէնքն ալ մի և նոյն գետէ առաջ կու գան. ուստի և զփրսոն և զԳեհոն գտնելու համար, պէտք է փնտռել այն տեղերն ուր կը գտնուին միանգամայն եփրատ և Տիգրիս: Այս բանաւոր ենթադրութենէս երեք կարծիք առաջ եկան, որ ցարդ իսկ կը տարբերին ի միմեանց, ըստ որում Դրախտին այլ և այլ տեղեր կու տան զորս եփրատ գետն կ'ոռոգէ:

Առաջին կարծիքն կը գնէ դէպ յԱրեմուտս, ի Հայս, մերձ այն գետին բխման. երկրորդն աւելի Պարսից ծոցին վրայ, ուր եփրատ և Տիգրիսի ծով կը թափին. երրորդն երկու յիշեալ կարծեաց տեղեաց միջովայրն, այսինքն Բաբելոնի դէպ ի հարաւակողմն գտնուած տեղ մի: Եթէ ընթերցողն առջևն առնու Ասիոյ աշխարհացոյցի առխտակ մը, փութով պիտի կարենայ ճանչնալ այս կարծեաց էութիւնն, և այն կարծեաց ի նպաստ կամ հակառակ ճշմարտանման հաւանակաւ նութիւններն:

Առաջին կարծիքն որ զերկրաւոր Դրախտն կը կարծէ ի Հայս Տիգրիսի և եփրատայ ակունքն կը գտնէ մերձաւոր տեղեաց մէջ: Ըստ այսմ զԳեհոն կը տեսնէ յերասխ, որոյ ակունքն մերձ է Կարնոյ, և միանալով Կուր գետին հետ՝ Կասպից ծովուն մէջ կը թափի: Իսկ փիստի նկատմամբ՝ ըստ ոմանց չորրոխն է, ըստ այլոց փառիս որ Կովկասու լեռներէն կը բղխի և ի Սև ծով կը թափի: Այս կարծեացըս մեծապէս ի նպաստ է տեղական աւանդութիւնն, որ կը ցուցնէ մատնանիշ իբր տեղի երկրաւոր Դրախտին, զամենարեւրի և զհրա-

չազուարճ օտախն Որդուստայ, Երասխ գետին ձախակողմեան եզերքը:

Բայց այս կարծիքս ունի իւր հակառակ առարկութիւններ: Փխոն և Գեհն կ'ընթանային, մէկն՝ յերկիրն Եւիլթայ, միւսը՝ յերկիրն Քուշաց: Արդ առաջարկեալ ենթադրութիւնքն չունին ճշմարտութեան նշան մը նկատմամբ այս կէտին, և անօգուտ ժամանակ կորսնցնել կ'ըլլար փնտռել զենթովպացիս յընթացս ճորտիսայ կամ փասիս գետոցն, կամ նոյնացնել զկողքիս Եւիլթայ հետ: Բաց աստի փասիս դետն ոչ ակամբը և ոչ ընթացքովն կը մերձենայ Եփրատայ և Տիգրիսի: Իսկ միւս չորս գետերն՝ եթէ աշխարհագրական տախտակի վրայ նկատենք յուղիղ գիծ, կը տեսնենք որ ի մերձաւոր ականց կը ըլլախին. բայց Եփրատ և Տիգրիս գետոց ականց մէջ ամբողջ գաւառ մը կայ, զոր յաղթութեամբ տիրապետեալ կը պարծի Սաղմանասար Բ. և աւելի ևս երկու ականց մէջ փոխանակ քաղաքի, ոչ միայն ըլլաւ՝ յիւ Հայոց բարձրագագաթ ընթաց կեդրոնական շղթայն կայ: Իսկ պաշտպանք այս կարծեացս կը համարին թէ այն ընդինքն բարձրացան յետ ջրհեղեղի, աղաւաղելով այսպէս բովանդակ տեղագրութիւնն այն կողման. բայց մենք կանխաւ ըսինք թէ Մովսէս կը նկարագրէ զտեղի Դրախտին՝ ինչպէս որ իւր ժամանակն էր յետ ջրհեղեղի: Անտի գետն յաժամնի ի չորս առաջս:

Շարունակի

Ի ԵԱՅՈՒ ՏԵՏԵԱԼ

ՄԵՐԶ Ի ԲԵԱՂԸԴԻՍԱՆԷ

Հոս կանգուն կամ ես բիւր գարերէ,
 Եւ հրեղէն արեգակն ամառան
 Բոցաթռի պլաքներով զիս կերէ:
 Հոս կամ ես անժըպիտ՝ անսասան,
 Հարուածեալ ի հողմոց տխրանուագ
 Գիշերայն խոյացեալք յանսահմանն,
 Մերթ երկնից կ'ողողեն զիս սահանք,
 Մերթ տարափը օդապայտ ձիւներու
 Սառուցէ կը հիւսեն ինձ պատանք: